

Archeologienota Ieper – Eiland 2

Deel 2: verslag van resultaten

Davy Herremans

Projectcode – 2021K99

Goed in erfgoed
Blauwesteenstraat 16A
9070 Heusden
www.goedinerfgoed.be

© 2021 – Goed in erfgoed Comm. V.

Niets uit deze publicatie mag vermenigvuldigd worden, opgeslagen in geautomatiseerde gegevensbestanden en/of openbaar gemaakt worden onder enige vorm of wijze ook (digitaal, mechanisch, door fotokopie) zonder toestemming van Goed in erfgoed Comm. V.

Goed in erfgoed Comm. V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoud

1. Beschrijvend gedeelte	4
1.1. Administratieve gegevens, situering en voorkennis.....	4
1.2. Onderzoeksopdracht	6
1.2.1. Aanleiding	6
1.2.2. Vraagstelling	6
1.2.3. Randvoorwaarden	6
1.3. Geplande werken	7
2. Bureauonderzoek	15
2.1. Onderzoeksstrategie en –methode	15
2.1.1. Landschappelijke situering.....	15
2.1.2. Historisch-cartografische situering	16
2.1.3. Archeologische situering.....	16
2.2. Databeheer	17
2.3. conservatie-assessment	17
2.4. Assessment van het onderzochte gebied.....	19
2.4.1. Methoden, technieken en criteria	19
2.4.2. Landschappelijke situering.....	19
2.4.2.1. Topografie, geomorfologie en hydrografie	19
2.4.2.2. Geologie	21
2.4.2.2. Bodemtype	21
2.4.2.3. Bodemerosie.....	21
2.4.1.4. Bodemgebruik	21
2.4.3 Historisch-cartografische situering	21
2.4.4. Archeologische situering	28
3. Datering en archeologische verwachting.....	29
4. Synthese	29
Samenvatting	31
Bibliografie	32
Lijst van figuren	33

1. Beschrijvend gedeelte

1.1. Administratieve gegevens, situering en voorkennis

Administratieve gegevens	
<i>Initiatiefnemer</i>	Zie privacyfiche
<i>Projectcode</i>	2021K99
<i>Sitecode</i>	IEP-EIL-2021
<i>Nummer van het wettelijk depot of buitenlands equivalent hiervan</i>	nvt
<i>Erkend archeoloog</i>	Herremans Davy - OE/ERK/Archeoloog/2017/00166
<i>Termijn onderzoek</i>	01/11/2021-10/11/2021
<i>Thesauri Inventaris Onroerend Erfgoed</i>	Bureauonderzoek
Situering	
<i>Locatie projectgebied</i>	Eiland 2 8900 Ieper
<i>Bounding box</i>	45954.3363026449660538,171386.2516220444813371 : 46279.0627157350681955,171825.3781061535701156
<i>Oppervlakte percelen</i>	49105.87 m²
<i>Kadaster</i>	Ieper, 1 ^{ste} Afdeling, Sectie I, nummer 632P&632V
<i>Topografische kaart/kadasterkaart</i>	Figuur 1
Voorkennis archeologie	
<i>Archeologisch monument</i>	Nee, Figuur 1
<i>Archeologische zone</i>	Ja, Historische stadskern Ieper, Figuur 1
<i>Waarneming archeologie</i>	Niet, Figuur 1
<i>Kaart geen archeologie(CGA)</i>	Nee, Figuur 1
<i>Archeologienota of nota</i>	Nee, Figuur 1
<i>Eindrapport archeologie</i>	Nee, Figuur 1
Andere erfgoedinventarissen	Ja, Figuur 1 Beschermd monument: Vestingen Vastgestelde landschapsatlasrelicten: Ieperse vestingen en omgeving, bossen ten zuiden van heuvelrug Wijtschate-Mesen Vastgesteld bouwkundig erfgoed: Vestingen Ieper Erfgoedlandschap: Vestingslandschap

Projectcode: 2021K99
Aanmaakdatum: 01/11/2021



Figuur 1 het projectgebied op de GRB-basiskaart (boven); zelfde kaart maar ingezoomd op de zone van de werken; en ten op zichte van de relevante datalagen van de inventaris onroerend erfgoed (onder) (© geopunt)

1.2. Onderzoeksopdracht

1.2.1. Aanleiding

De bouwheer plant het slopen van de bestaande ijzeren brug van de Vesting naar het Eiland 2 8900 Ieper (horecazaak Pacific Eiland) en het plaatsen van een nieuwe brug, een nieuwe poort aan de zijde van het Eiland en een houten infozuil (met brievenbus en videofoon) aan de zijde van de Vesting. Het projectgebied omvat het perceel gekend bij het kadaster onder het nummer Ieper, 1ste Afdeling, Sectie I, nummer 632P&632V. De totale oppervlakte van de betrokken percelen betreft 49105.87 m² (>300 m²) waarvan meer dan 100 m² wordt geroerd door de geplande werken met ingreep op de bodem. Gezien het projectgebied zich situeert een vastgestelde archeologische zone is een archeologienota bij de omgevingsvergunning vereist.

1.2.2. Vraagstelling

Doel van dit bureauonderzoek is om na te gaan wat het archeologisch potentieel is van het projectgebied op basis van historisch-cartografische bronnen en gepubliceerde archeologische en landschappelijke data. Op deze manier wordt nagegaan (i) of verdere maatregelen in het kader van archeologisch (voor)onderzoek nodig zijn en (ii) welke dimensie die aannemen.

Het bureauonderzoek start vanuit volgende vraagstelling :

- Wat is op basis van de bestaande bronnen het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van één of meerdere archeologische sites binnen de grenzen van het projectgebied?
- Wat is de bewaringstoestand van deze eventuele site(s)?
- Welke impact hebben de geplande werken op het eventuele archeologisch erfgoed?
- Biedt het projectgebied een potentieel op kennisvermeerdering?
- Wat is het kader waarin dit kennispotentieel kan of moet geëxploiteerd worden?

1.2.3. Randvoorwaarden

Deze archeologienota beperkt zich tot een bureauonderzoek. Verder valuatie met of zonder ingreep op de bodem kon niet worden georganiseerd voorafgaand aan de vergunningsaanvraag omwille van praktische redenen. De bestaande brug is nog steeds in gebruik en de sloop zit vervat in de voorliggende vergunningsaanvraag. De terreinen zijn dus niet te onderzoeken voorafgaand aan de sloop.

Het bureauonderzoek beperkt zich tot gepubliceerde of tenminste toegankelijk bronnen.

1.3. Geplande werken

De aanvraag betreft het slopen van de bestaande brug van de Vesting naar het Eiland 2 8900 Ieper (horecazaak Pacific Eiland). Het betreft een ijzeren constructie met poort en bakstenen pilasters met afsluiting; de brug wordt vervangen door een nieuwe brug en een nieuwe poort aan de zijde van het Eiland en een houten infozuil (met brievenbus en videofoon) aan de zijde van de Vesting.

Het Eiland en de omgrachting er rond zijn opgenomen in inventaris.onroerenderfgoed.be (zie ook §1.1). De te slopen brug wordt als volgt beschreven:

Tussen 1388 en 1409 werd een nieuwe omwalling, zogenaamde Bourgondische vestingsmuur opgetrokken. De bestaande dubbele gracht en aarden wal werden aangevuld met een zeven tot acht meter hoge bakstenen muur. Deze stadsmuur telde een 40-tal halfronde torens en een aantal ronde torens. Vanaf 1678 liet Vauban de omwalling gedeeltelijke slopen en vervangen door een gebastioneerde muur. Vanaf 1683 werd de vestinggracht aangepakt. De verdedigingswerken werden vanaf 1782 onder Oostenrijks bewind gedeeltelijk gesloopt. Vanaf 1815 werd een laatste keer beslist om Ieper militair te versterken. In 1853 werd door de Belgische regering beslist om de stad te ontmantelen maar de hoofdwal bleef nagenoeg bewaard. Ook tijdens de Eerste Wereldoorlog bleef de omwalling ongeschonden.

Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Vestingen Ieper [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/126651> (Geraadpleegd op 28-10-2021)

De bestaande ijzeren brug betreft een relatief recente brugconstructie (1989), ter vervanging van een ouder exemplaar uit de tweede helft van de 20ste eeuw, die deels naar historisch procedé uitgevoerd werd. De huidige brugconstructie ondersteunt slechts in beperkte mate het 20ste eeuwse verhaal van de vestingen van Ieper en de recreatieve bestemming van het Eilandje vanaf de jaren 1920.

Bij het waarderingsonderzoek naar de erfgoedwaarden van de brug werd beslist dat de bestaande ijzeren brug onvoldoende erfgoedwaarde bezit om in aanmerking te komen voor een bescherming als monument.

Om deze redenen werd de sloop van de bestaande brugconstructie met poort en bakstenen pilasters met afsluiting aanvaard door het Agentschap Onroerend Erfgoed.

De nieuwe brug heeft een stalen onderstel en een houten loopvlak in hardhout van 17,5 m lang en is 2,58 m breed. De leuning is een wand in cortenstaal van 1,23 m hoog met een geïntegreerde tekst met het woord 'Vrede' in alle talen naar ontwerp van kaligraaf Brody Neuenschwander. Aan de zijde van de toegang tot Eiland 2 wordt een nieuwe poort geplaatst van 2 m hoog en 2,3 m breed in verticaal lattenwerk van vergrijzend hardhout. Omwille van stabiliteitsredenen komt het loopvlak van de nieuwe brug 3 m verder dan het bestaande bruggenhoofd aan de zijde van de vestingen. Het bestaande bruggenhoofd uit metselwerk wordt vervangen door een nieuw betonnen bruggenhoofd met gemetselde façade.

Aan de zijde van Vestingen wordt rechts van de nieuwe brug een houten infozuil (met brievenbus en videofoon) geplaatst van 1,4 m hoog ; deze zuil is gemaakt van vergrijzend hardhout zoals de nieuwe poort.

De impact van de geplande werken op de bodem en eventueel archeologische beperkt zich tot:

- vernieuwingswerken aan het bruggenhoofd
- de installatie van de infozuil

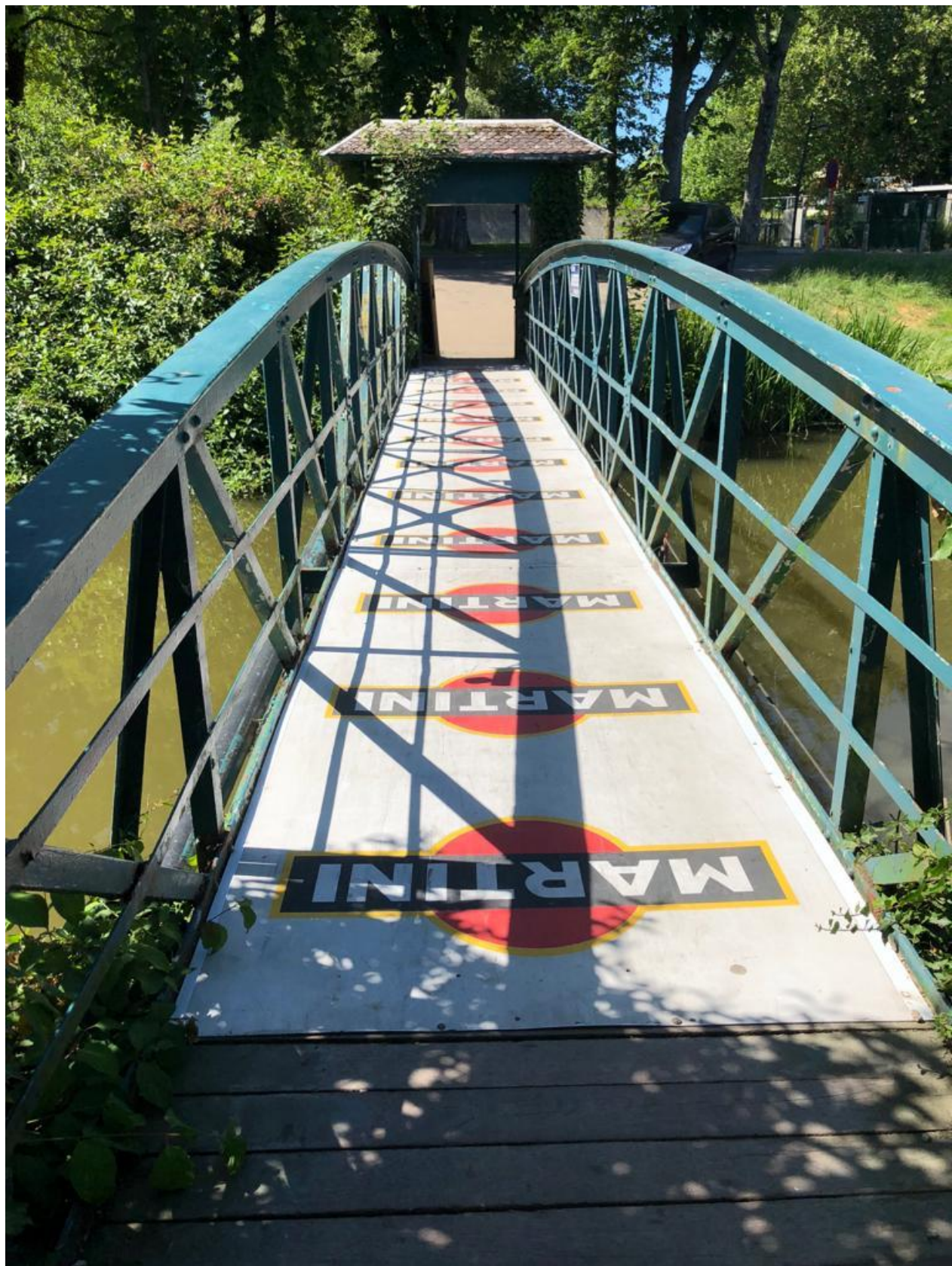
Hieronder werden de voornaamste ontwerpplannen en -sneden bijgevoegd. Deze plannenbundel werd ook op hoge resolutie toegevoegd op het archeologieloket.



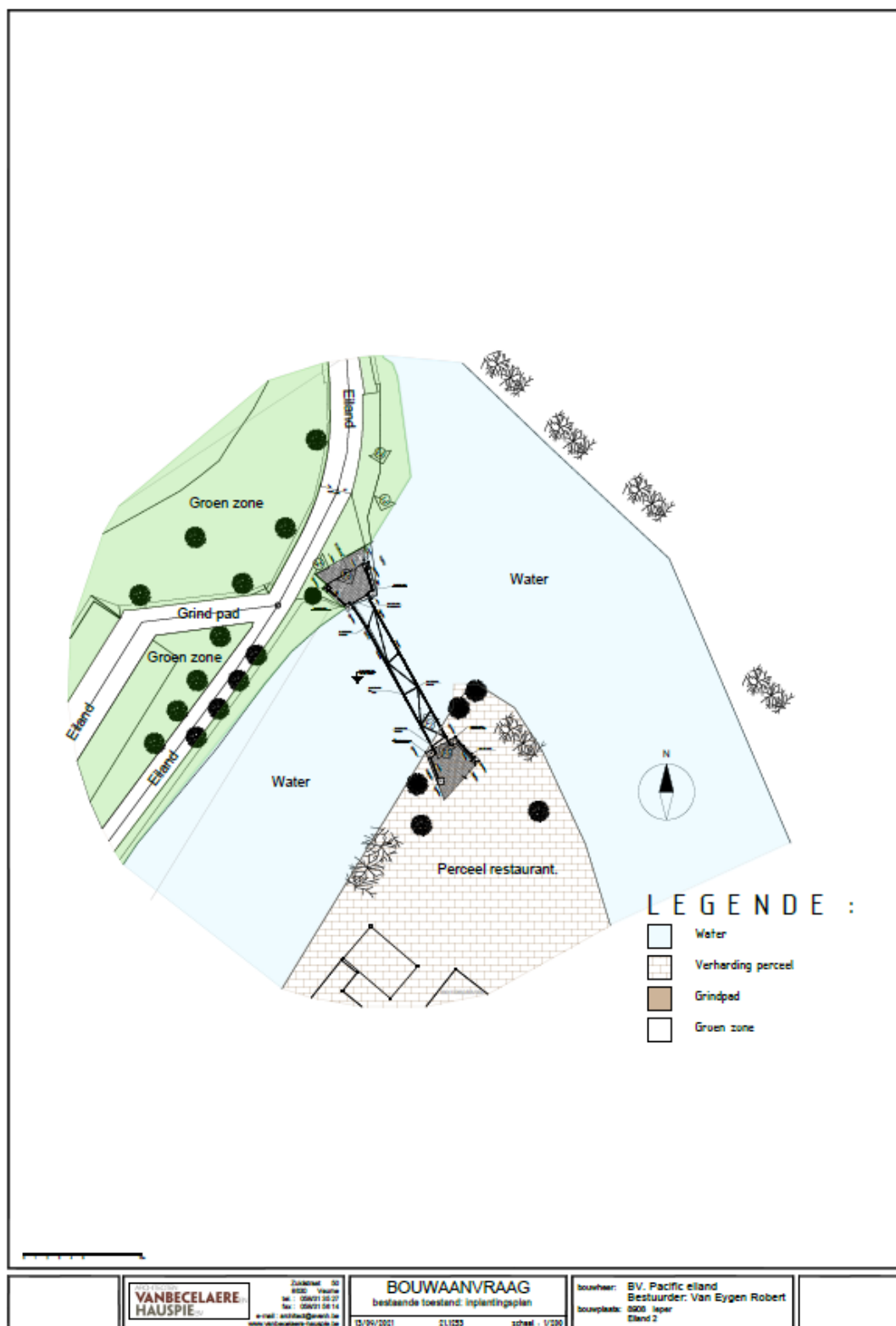
Figuur 2 bestaande toestand: zicht op de brug vanaf de vesten



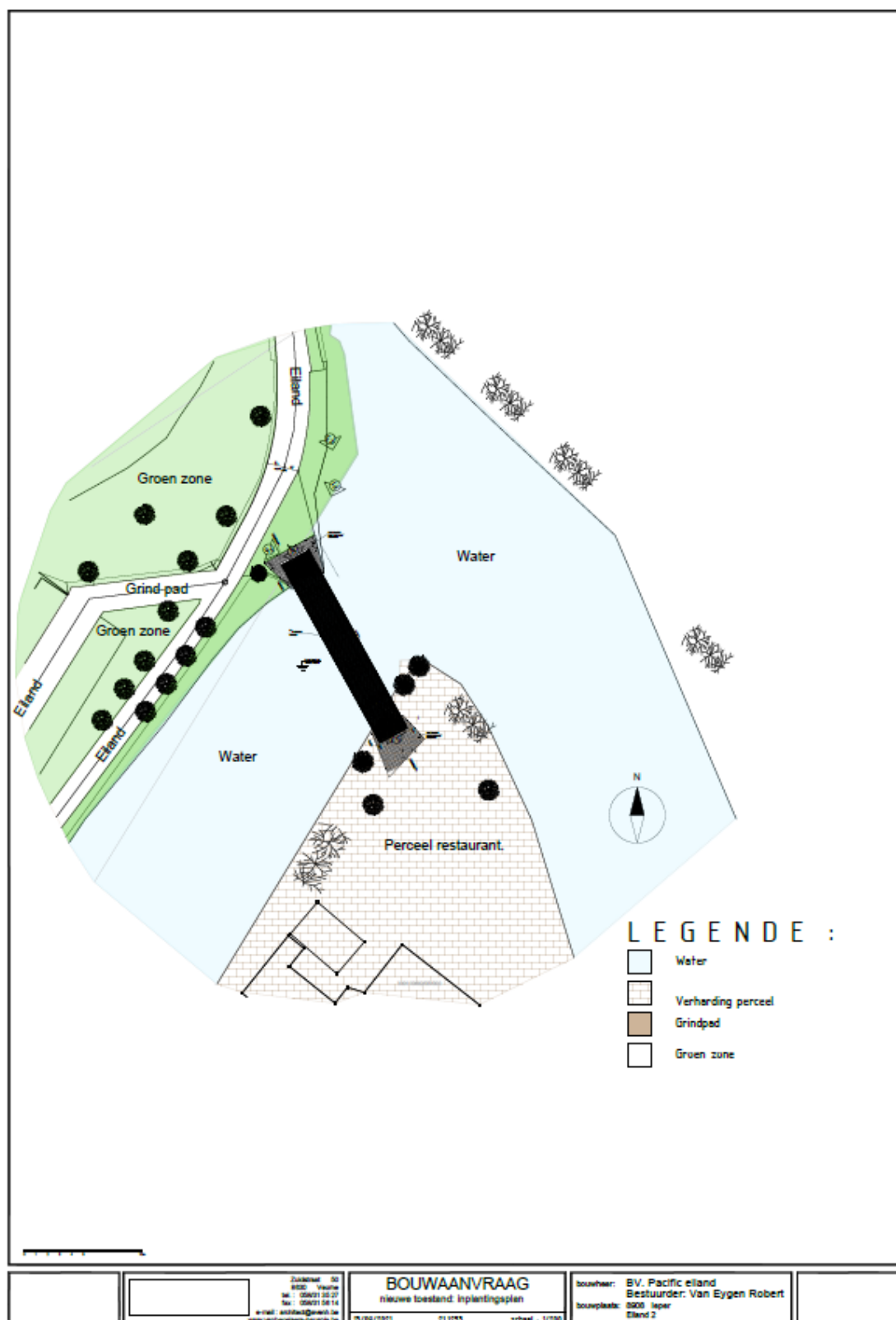
Figuur 3 bestaande toestand: zicht op de brug vanaf de vesten



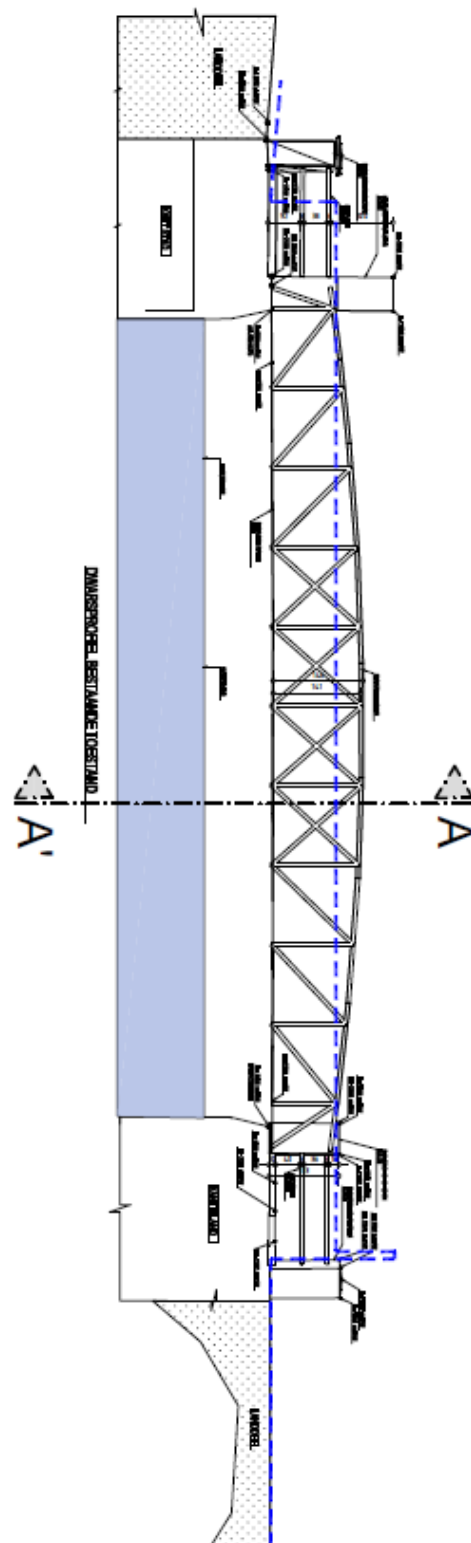
Figuur 4 bestaande toestand: zicht op de brug vanaf Eiland 2



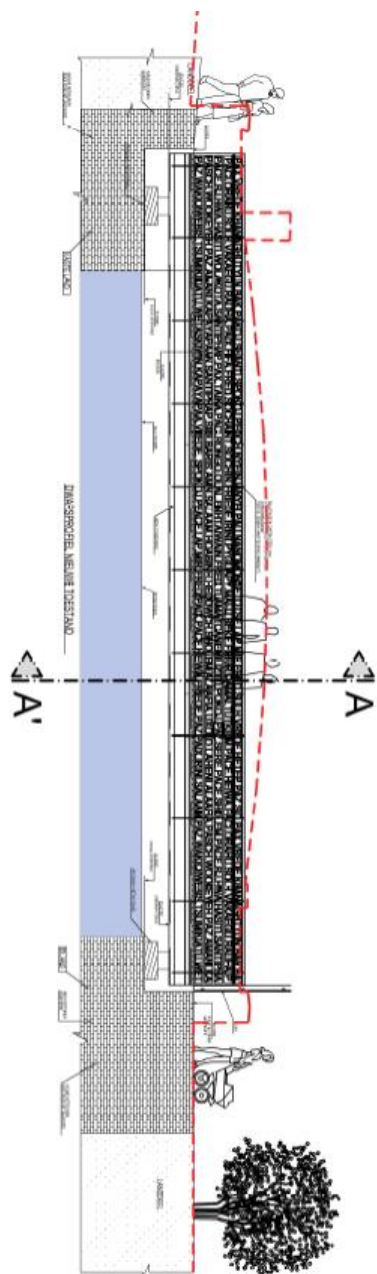
Figuur 5 bestaande toestand : inplantingsplan



Figuur 6 nieuwe toestand: inplantingsplan



Figuur 7 bestaande toestand: snede



Figuur 8 Nieuwe toestand: snede

2. Bureauonderzoek

2.1. Onderzoeksstrategie en – methode

Het bureauonderzoek werd uitgevoerd door Herremans Davy, erkend bij erkenningsnummer OE/ERK/Archeoloog/2017/00166

De nota werd opgemaakt op PC met Office- en Adobe-software. Het bijhorend kaartmateriaal werd aangemaakt in een GIS-omgeving (QGIS). In die GIS werden de digitale ontwerpplannen ingeladen en geprojecteerd ten opzichte van diverse kaartlagen die raadpleegbaar zijn op www.geopunt.be, www.dov.vlaanderen.be, <https://geo.onroerenderfgoed.be/> en de website van de centraal archeologische inventaris (CAI).

Voor de diverse onderdelen van het assessment werden diverse bronnen gebruikt. Deze worden hieronder verder opgesomd en toegelicht. De bronnen en hun correcte bibliografische referentie zijn opgenomen in de bibliografie (§ 3) op het einde van dit verslag.

2.1.1. Landschappelijke situering

De basis voor de landschappelijke situering vormen de diverse cartografische bronnen, met name:

- Tertiair geologische kaart (DOV)
- Quartair geologische kaart (DOV)
- Bodemkaart van België (DOV)
- Potentiële Bodemerosie (Geopunt)
- Bodembedekkingskaart (DOV)
- DHMVII – DTM 1m (Geopunt)
- Topografische Kaart van België 1:10 000, (Geopunt)

In de bibliografie achteraan deze archeologienota wordt aangeven welke tekstuele toelichtingen bij het kaartmateriaal werden gebruikt.

Deze bronnen, zowel cartografisch als tekstueel, werden geselecteerd omdat ze direct relevant waren ten aanzien van de uiteenlopende inhoudelijke aspecten (geologie, bodemkunde, bodemerosie, bodemgebruik, hydrografie en geomorfologie) en van de landschappelijke situering in de assessment.

2.1.2. Historisch-cartografische situering

Volgend kaartmateriaal werd aangewend bij de historisch-cartografische situering van het projectgebied:

- kaart van G. Braun & F. Hogenberg uit 1575 (©Cartesius)
- kaart van J. Blaeu uit 1649 (©Cartesius)
- anonieme militaire kaart uit 1715 (©Cartesius)
- anonieme militaire kaart uit 1830 (©Cartesius)
- Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, 1771-1778, J.J. graaf de Ferraris (Geopunt)
- Atlas der buurtwegen, 1843-1845 (Geopunt)
- Cartes topographiques de la Belgique, 1846-1854, P. Vandermaelen (Geopunt)
- Atlas cadastral parcellaire de la Belgique, 1842-1879, P.C. Popp (Geopunt)

Parameters bij de selectie van het historisch-cartografisch bronmateriaal zijn: relevantie, chronologische spreiding en toegankelijkheid. De hierboven opgesomde cartografische bronnen zijn in de eerste plaats gekozen om een diachroon overzicht te genereren van de bewoningsgeschiedenis in het projectgebied.

Verder werd de toegankelijkheid van de cartografische bronnen in acht genomen. Voorkeur werd gegeven aan reeksen die vlakdekkend zijn gekarteerd, maar vooral ook vrij te raadplegen en af te beelden zijn. Voornamelijk gaat het dan om kaartmateriaal beschikbaar via Geopunt (www.geopunt.be). Bijkomend werd gebruik gemaakt van kaartmateriaal ontsloten via Cartesius (www.cartesius.be) en de Koninklijke Bibliotheek van België (<http://uurl.kbr.be>).

2.1.3. Archeologische situering

Voor de archeologische situering werd gewerkt met inventaris.onroerenderfgoed.be. Deze inventaris is het centrale verzamelpunt van alle onroerend erfgoed-data (inclusief archeologie) in Vlaanderen en bijgevolg een relevante startpunt voor bureauonderzoek. Aanvullend werd gebruik gemaakt van beschikbare en toegankelijke archeologische literatuur.

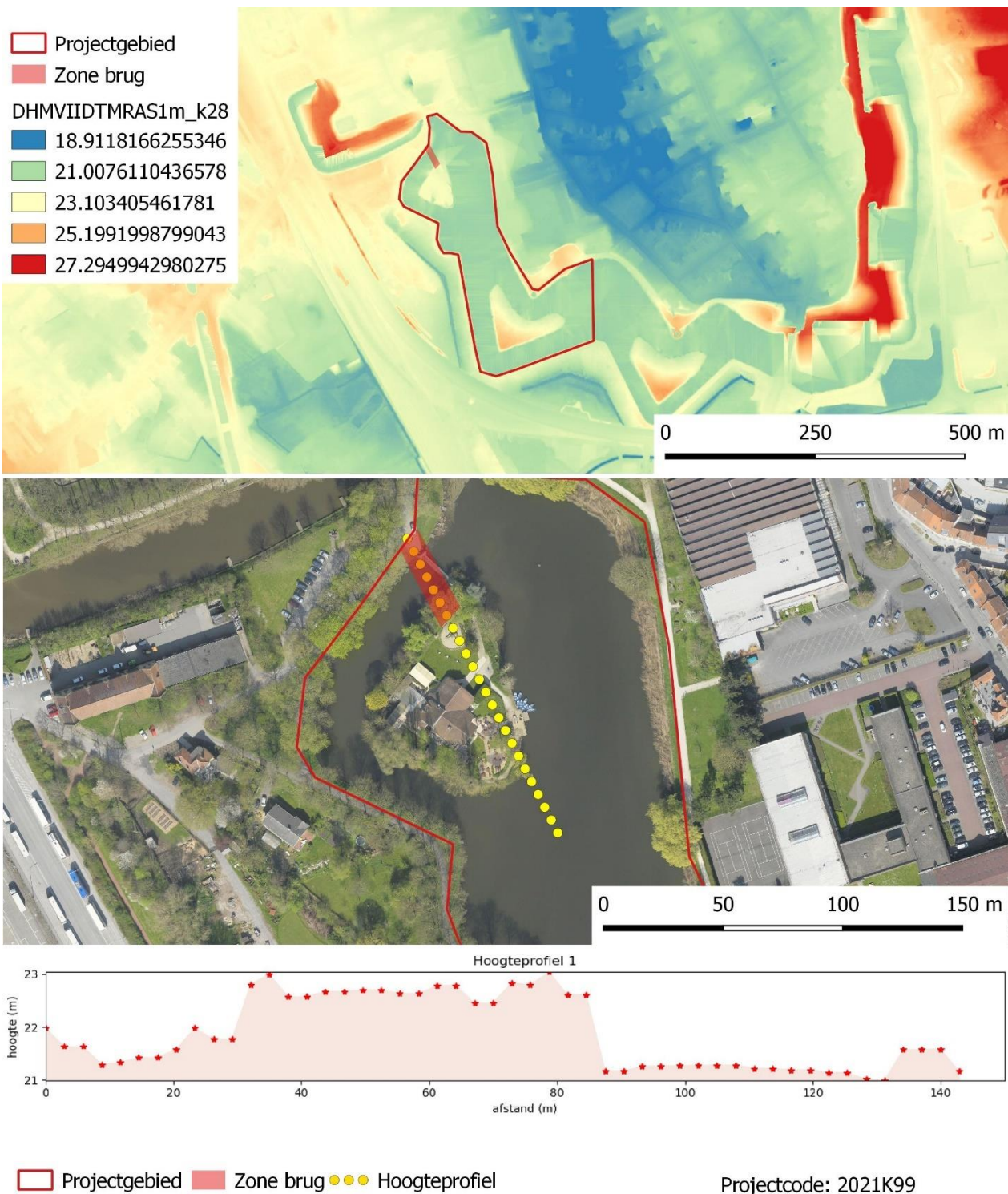
2.2. Databeheer

De digitale output van dit bureauonderzoek, gaande van de archeologienota zelf tot alle figuren, plannen, kaarten, lijsten en GIS-bestanden, wordt digitaal bewaard op twee fysieke gegevensdragers.

Naast bewaring op deze fysieke media wordt een bijkomend kopij voorzien op een virtuele drager (Google Drive).

2.3. conservatie-assessment

Een conservatie-assessment voor stalen of archeologisch vondstmateriaal is niet van toepassing voor dit bureauonderzoek.



Figuur 9 reliëf en hydrografie in het projectgebied. Basislaag DTM-Vlaanderen (boven) en recente orthofoto (onder) (©Geopunt)

2.4. Assessment van het onderzochte gebied

2.4.1. Methoden, technieken en criteria

Dit assessmentrapport omvat alle informatie uit het bureauonderzoek. Om het archeologisch potentieel van het projectgebied in te schatten en een antwoord te vormen op de vooropgestelde onderzoeksvragen worden de geselecteerde bronnen (supra) geanalyseerd en besproken. Uiteindelijk worden de resultaten van de verschillende deel-assessments samengebracht tot een synthese die het mogelijk maakt een gemotiveerd advies uit brengen met betrekking tot het nut van al dan verdergezet archeologisch onderzoek. Bij onvoldoende informatie wordt er uit gegaan van bijkomende maatregelen om tot een waardevol assessment van het projectgebied te komen.

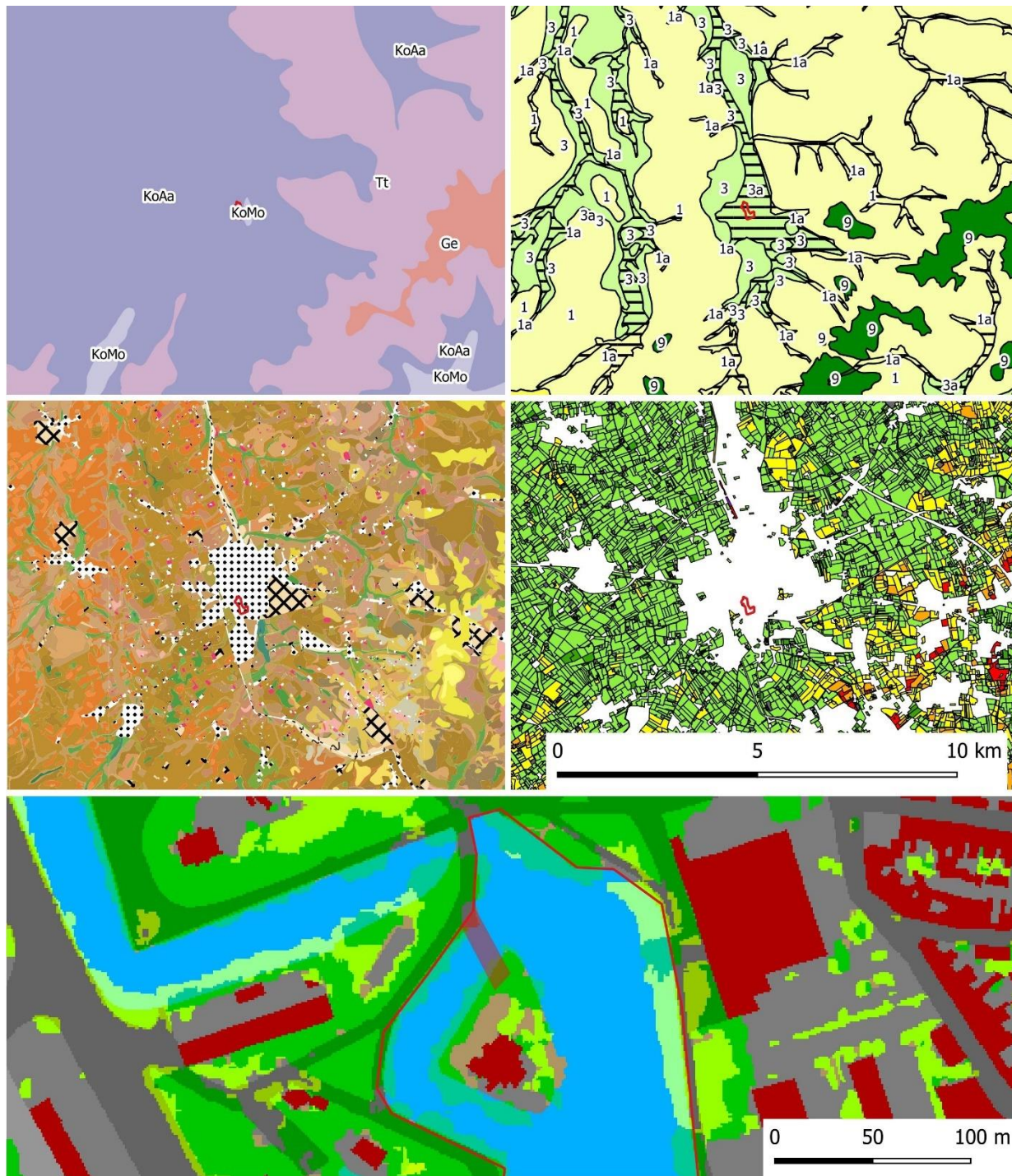
2.4.2. Landschappelijke situering

2.4.2.1. Topografie, geomorfologie en hydrografie

Ieper situeert zich in de zandleemstreek. De cuesta Passendale - Wijtschate deelt de het West-Vlaamse deel van de regio in twee delen: de driehoek Roeselare – Menen – Kortrijk en Westhoek, waartoe ook Ieper behoort. De Westhoek kan verder worden opgedeeld in een centraal deel, de Ijzervlakte en een zuidelijke deel dat de Ijzervlakte omgeeft en wordt afgeboord door het Heuvelland. De Ijzervlakte wordt gevormd door de vallei van de Grote Kemmelbeek ten noorden van Reningelst, de valleien van de Poperingenvaart en de Ieperlee ten noorden van Poperingen en Ieper. Het landschap van de westhoek is lichtgolvend.

Het reliëf wordt gevormd door uitlopers van de cuesta en de getuigenheuvelds van het Heuvelland die de Westhoek in zuiden begrenzen. In het noorden wordt de regio begrensd door de Ijzervlakte en de polders langs de Noordzeekust. De ijzer is bepalend voor de hydrografie in de omgeving van Ieper. Het is de belangrijkste afwateringsweg richting de Noordzee waarin ook andere dominerende waterlopen – zoals de Ieperlee in het Ieperse – uitmonden (Matthijs 2002). De huidige stadskern van Ieper situeert zich net ten westen van de cuesta Passendale-Wijtschate aan de rand van de Ijzervlakte. Het projectgebied zelf situeert zich op de rand van één van de westelijke uitlopers van deze cuesta.

Het projectgebied loopt op in zuidelijke richting met hoogten van 21 tot 23 m TAW en volgt daarmee het reliëf van gracht en ravelijn.



Projectgebied
 Zone brug

Projectcode: 2021K99
 Aanmaakdatum: 01/11/2021



Figuur 10 Geologie en bodem ter hoogte van het projectgebied: de kwartair geologische kaart (linksboven), de tertiair geologische kaart (rechtsboven), de bodemkaart (linksmidden), de potentiële erosiekaart (rechtsmidden) en de bodemgebruikkaart (onder) (©geopunt)

2.4.2.2. Geologie

Op schaal van de geologie situeert het projectgebied zich in de Tertiaire Formaties van Kortrijk (Figuur 10). Binnen de Formatie van Kortrijk worden doorgaans vier leden onderscheiden: de Klei van Mont Héribu, de Klei van Orchies (of Saint-Maur), de Klei van Moen (of Roubaix) en de Klei van Aalbeke. De klei van Aalbeke is een vette kleilaag, zandvrij en donkerder van kleur. De Formatie van Tielt vormt een maximaal 50 meter dik grijsgroen zandig pakket en wordt in de regio Ieper gevormd door het zogenaamde Silt van Kortemark (Jacobs et al. 2001).

Op het tertiair rust het quartair pakket en dat wordt ter hoogte van het projectgebied (Figuur 10) gekenmerkt door sequentie type 3a bestaande uit Fluviatieke afzettingen uit het Holocene en mogelijk Laat-Weichseliaan (FH), zandige eolische afzettingen van het Weichseliaan of het Vroeg Holocene (ELPw). Vaak zijn er ook hellingsafzettingen uit het Quartair aanwezig (HQ). (Matthijs 2002).

2.4.2.2. Bodemtype

Op de bodemkaart (figuur 23) staat het projectgebied gekarteerd als sterk vergraven gronden (OT) waarbij er wordt vanuit gegaan dat het bodemprofiel door het ingrijpen van de mens werd gewijzigd of vernietigd (kunstmatige gronden) (Figuur 10) (Van Ranst en Sys 2000).

2.4.2.3. Bodemerosie

Het projectgebied ligt in urbaan gebied dat niet werd gekarteerd in functie van de bodemerosiekaart (Figuur 10).

2.4.1.4. Bodemgebruik

Op de bodembekdeckingskaart staat het projectgebied gekarteerd als bebouwd terrein met onverharde delen, bebouwing, verharding, gras, bomen en struiken (Figuur 10).

2.4.3 Historisch-cartografische situering

Ieper ontstond op het kruispunt van de Ieperlee en de handelsweg Brugge-Rijsel. De oudste vermelding van 'Ypra' dateert uit 1066 maar het ontstaan van de nederzetting wordt doorgaans vroeger gesitueerd. Al tijdens de Karolingische periode zou er op de plek een domein zijn geweest. De echte groei kwam er in de 12de-13de eeuw door de ontluikende lakennijverheid en de het groeiend belang van het Graafschap Vlaanderen.

Men gaat uit van een stedelijke ontwikkeling rond verschillende kernen: de oudste situeerde zich vermoedelijk rond de Sint-Pieterskerk. Hier was al begin 12de eeuw een aarden wal aanwezig. Daarna ontstond er ook een kern rond de Sint-Maartenskerk uit een grafelijke stichting met onder ander een motteversterking uit de 11de eeuw. Tijdens de 12de en 13de eeuw kwam er ook bewoning tot stand rond de parochie van Sint-Jacobs, Onze-Lieve-Vrouw ten Brielen in 1196 en Sint-Jan. Zo valt het op dat de oudste ontwikkeling zich ten oosten van de leperlee situeerde en de stad pas in de eerste helft van de 13de eeuw ook op de andere oever ontwikkelde. Tot de 13de eeuwse kernen worden onder meer de Sint-Niklaasparochie, de Sint-Kruisparochie, het Tempelgebied en Sint-Michiels gerekend. Niet al deze parochies kwamen binnen de eerste 13de eeuwse stadsomwalling te liggen. Een aantal 'voorgeborchten' (oa. Onze-Lieve-Vrouw ten Brielen, Sint-Jan, Sint-Michiels, Sint-Kruis en het Tempelgebied) werden pas in de 14de eeuw in een tweede stadsomwalling opgenomen. Economische achteruitgang en oorlogsgeweld zorgde voor een kort bestaan van de 'Uterste Veste'. Al in 1384 worden deze opgegeven. Dit betekende ook het einde van een aantal parochies buiten de vesten zoals Sint-Michiels en Sint-Kruis. Onder impuls van Lodewijk van Male kwam er begin 15de eeuw een nieuwe versterking die opnieuw het eerste 13de eeuwse tracé zou volgen.

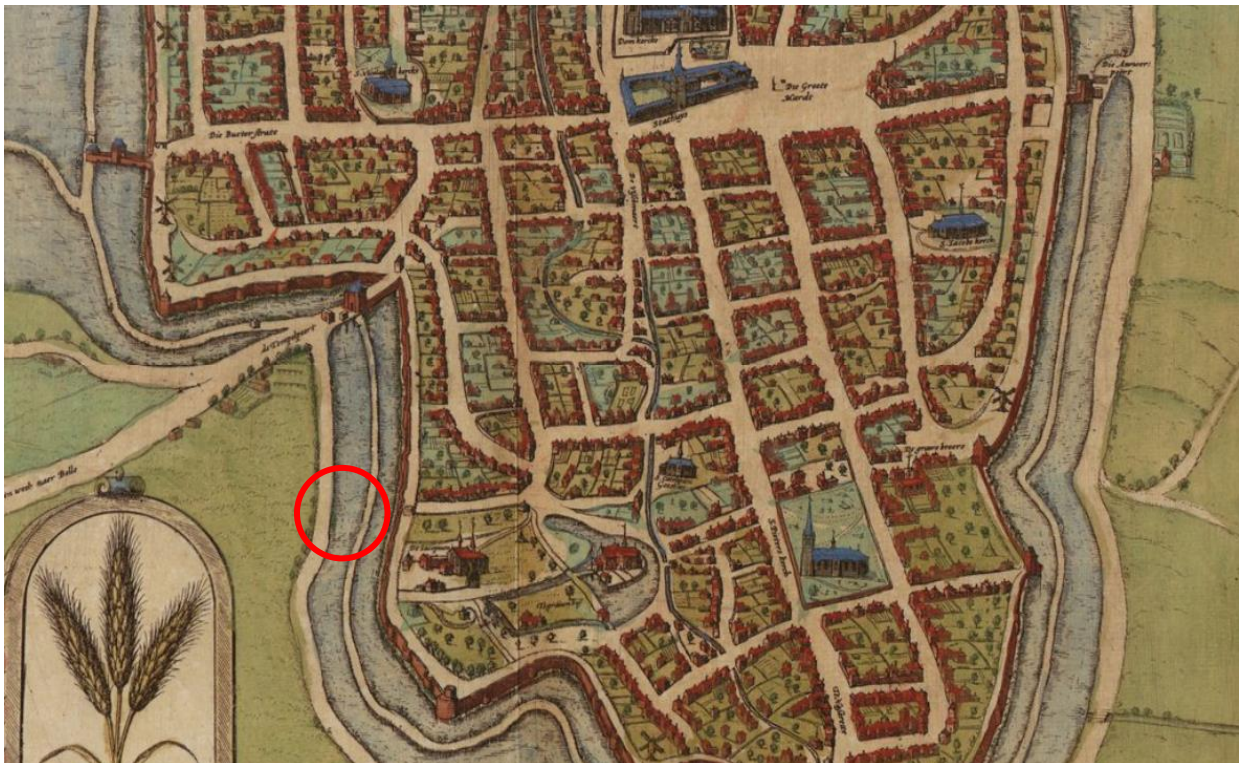


Figuur 11 opeenvolgende stadsomwallingen van leper en ontwikkelingskernen in de 13^{de} eeuw

Het projectgebied situeert zich ten zuiden van de 13^{de} eeuwse stad en binnen de 14^{de} eeuwse vesten. De omgeving is gekend als het Tempelgebied, één van de middeleeuwse buitenstedelijke bewoningskernen. De gekende 'voorgeborchten' (parochies buiten de aanvankelijke 13^{de} eeuwse omwalling, zie supra) situeren zich ten noorden (Sint-Jan en Onze-Lieve-Vrouw ten Brielen), ten zuiden (Sint-Michiels) en ten westen (Sint-Kruis en Tempelgebied) van de stad.

Ieper zou tijdens de Vroegmoderne en Moderne Tijd nooit meer haar economisch belang van tijdens de middeleeuwen evenaren. De ligging van de stad zorgde wel nog voor een strategisch belang. Ieper werd een vestingstad. Dit zorgde nog voor de herhaaldelijke aanpassing en uitbreiding van de vesten in de 17de , 18de eeuw en 19de eeuw. Zo transformeerde de stadsrand in een brede strook van grachten, wallen, ravelijnen, bastions, hoornwerken, kazernes, kruitmagazijnen, etc.... Vooral de Fransen onder Vauban (1678) en nadien ook de Hollanders (vanaf 1817) hebben een grote impact gehad op de militaire ontwikkeling van de stad (Agentschap Onroerend Erfgoed 2021).

De kaart van Braun en Hogenberg toont de stad in 1575. We zien nog de stadsomwalling uit begin de 15^{de} eeuw na het inkrimpen van de middeleeuwse stad in de 14^{de} eeuw. Ter hoogte van het projectgebied situeert zich de toenmalige stadsgracht met een verhoogde weg. Op de kaart van Ieper gedrukt door Johannes Blaeu zien we voor het projectgebied een weinig verandert beeld. De omgeving buiten de muren is nog steeds weinig ontwikkeld. Wel herkennen we al de laat 16^{de} eeuwse bastioneringswerken onder de Spanjaarden. Ter hoogte van het projectgebied lijken de aanpassingswerken gering.



Figuur 12 kaart van G. Braun & F. Hogenberg uit 1575 (©Cartesius)



Figuur 13 kaart van J. Blaeu uit 1649 (©Cartesius)

Op de Ferraris-kaart (1771-1778) herkennen we al de versterkingswerken volgens plan van Sébastien Le Prestre de Vauban. De vesten werden aangelegd in 1678. De kaart situeert het projectgebied ter hoogte van een buitenwerk gevormd door een ravelijn. Het is dit ravelijn dat vorm heeft gegeven aan het hedendaagse Eiland. Het ravelijn was gericht op het westen en vooral bedoeld ter verdediging van de Port de Bailleul.



Figuur 14 anonieme militaire kaart uit 1715 (©Cartesius)

Na 1784 werden de wallen op bevel van keizer Jozef II gedeeltelijke geslecht. Een fase van wederopbouw volgde onder Hollands bewind tussen 1815 en 1830. Van de Kaart Vandermaelen (1846-1854) kunnen we afleiden dat er in de omgeving van het projectgebied alvast planmatig weinig veranderde aan de versterking in vergelijking met het 17^{de} eeuws ontwerp. Het is ook niet duidelijk in hoeverre de versterkingen in deze omgeving daadwerkelijk werden geslecht onder Jozef II. Een anonieme militaire kaart uit 1830 toont de Hollandse vesting het ravelijn in een weinig veranderde situatie (Figuur 15). Vanaf 1852 werd de stad gedemilitariseerd en verdwenen de voorversterkingen.



Figuur 15 anonieme militaire kaart uit 1830 (©Cartesius)

De Ferrariskaart en ook de Vandermaelenkaart kunnen niet altijd nauwkeurig worden gegeorectificeerd. Daardoor durven er zich afwijkingen van enkele meters tot tientallen meters voordoen. Op de Vandermaelenkaart (1846-54) zien we nog steeds het ravelijn in een weinig veranderde situatie. De vroeger Port de Bailleul wordt nu aangeduid als Port de Temple. Het recenter 19^{de} eeuws kaartmateriaal is vaak nauwkeuriger te projecteren. De Atlas der Buurtwegen uit 1840 en Poppkadaster uit 1842 bieden weinig detail van de versterking van Ieper wat er wel degelijk op kan wijzen dat in deze zone te verkaveling van delen van de vesten ook was ingezet.

In kader van WWI werd het Centrum Historische & Archeologische Luchtfotografie (CHAL) bevraagd. Uit luchtfotografisch onderzoek blijkt dat er ter hoogte van Eiland 2 geen stellingen uit WO1 aanwezig waren. Bijkomend luchtfotografisch onderzoek werd daarom niet geadviseerd (mondelinge informatie Birger Stichelbaut).

Op de luchtfoto uit de periode 1979-1990 zien we de uitbreidende urbanisatie ten zuiden en westen van het projectgebied. De vesten met ravelijn zijn zichtbaar alsook de huidige bebouwing op Eiland 2 (Figuur 16).



Projectgebied

Projectcode: 2021K99

Aanmaakdatum: 01/11/2021



Figuur 16 overzicht van relevant historisch kaartmateriaal en orthofoto's beschikbaar op geopunt:
Ferrariskaart (1777) (linkssboven), Vandermaelenkaart (1846-54) (rechtsboven), Atlas der Buurtwegen (1840) (linksmidden), Poppkadaster (1842) (rechtsmidden), orthofoto 1971 (linksonder) en orthofoto 1979-1990 (rechtsonder) (©geopunt)



Projectgebied

Zone brug

Eindverslagen archeologisch onderzoek

Bekrachtigde archeologienota's en nota's

archeologische waarnemingen (CAI)

Projectcode: 2021K99

Aanmaakdatum: 01/11/2021

0 100 200 m



Figuur 17 Archeologische waarnemingen en onderzoeken ter hoogte van het projectgebied volgens de Inventaris Onroerend Erfgoed (©inventaris.onroerenderfgoed.be)

2.4.4. Archeologische situering

Voor een straal van +/- 250 m rond het projectgebied bevat de Inventaris Onroerend Erfgoed een aantal archeologische waarnemingen (Figuur 17).

Zo'n 150 m ten noordoosten van het projectgebied moet zich ooit het zogenaamde Zaalhof hebben gesitueerd. Een stadsversterking die vermoedelijk al in de 12^{de} eeuw werd aangelegd (mottekasteel) en nadien (eigenlijk van eind 14^{de} eeuw tot in de 18^{de} eeuw) nog zou fungeren als rechtbank. Een deel van het omvangrijk bruchtdomein kwam in de 13^{de} eeuw al in handen van de predikheren. Het toponiem Zaalhof zit nog vervat in een huidige straatnaam. De motte werd in 2007 aangesneden tijdens archeologisch onderzoek (Dewilde & Wijffels 2007). Er blijven nog vele vragen over de precieze locatie en afbakening van het burchterrein (CAI ID 152173; 155677) (Mus 1998).

Het merendeel van de records betreft de situering van een aantal verdwenen structuren, van de stadsversterking van Leper. Een aantal betreft elementen van de vroegmoderne vesting opgeworpen in de 16^{de} eeuw en uitgebreid onder Vauban (1678) en het Hollands bewind (1815-1830). Veelal gaat het om de situering van een specifieke militaire elementen op basis van historische cartografie. Het gaat onder andere om:

- ID 152169: Kruitmagazijn langs de esplanade uit 17^{de} eeuw (Vauban) verbouwd in 1817-1818 onder Hollands bewind;
- ID 152170: de zogenaamde Majoorgracht. Stadsgracht uit de 15^{de} eeuw (mogelijk ook al aanwezig in de 13^{de} eeuw) en later opgenomen in de gebastioneerde vesting

ID 219928 situeert het verloop van de 14^{de} eeuwse stadsomwalling, de zogenaamde 'Uterste Veste'. Ter hoogte van de Hommelhofstraat werden de gracht van de middeleeuwse omwalling aangesneden samen met een 17^{de} eeuwse wal (CAI ID 223532). Het onderzoek kaderde in de opmaak van een archeologienota en nota¹. Resten van de predikherentoren ter hoogte van het vroegere Tennisplein (ID76509) (Mus 1981). Ter hoogte van de Wateringstraat werd de zogenaamde Leeuwentoren onderzocht (CAI ID 76465) (Termote 1998).

CAI ID 152754 verwijst naar een archeologische opgraving waarbij sporen van een vermoedelijk middeleeuwse staakmolen aan het licht kwamen. In relatie tot de molen werd een structuur gebouwd uit veldsteen onderzocht, vermoedelijk een molenaarshuis, en de middeleeuwse voorloper van de Rijselseweg. Deze was zonder verharding en in het wegdek bevonden zich twee denieren uit de 12^{de}-13^{de} eeuw.

¹ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/11859>

3. Datering en archeologische verwachting

Het projectgebied situeert zich aanvankelijk buiten de vesten van middeleeuwse leper. In de omgeving ontwikkelde zich het zogenaamde Tempeldomein , een van de buitenstedelijke bewoningskernen van middeleeuwse leper. Ter noorden van het projectgebied moet ook in de 13^{de} eeuwse omwalling al een doorgang geweest zijn. Bij de bouw van de 14^{de} eeuwse omwalling kwam het projectgebied binnen de vesten ('Uterste Veste') te liggen. Dit veranderde opnieuw bij de bouw van de 15^{de} eeuwse omwalling.

Ter hoogte van het projectgebied bevond zich een stadsgracht behorende tot de 15^{de} eeuwse omwalling maar mogelijk al aangelegd in functie van de 13^{de} eeuwse omwalling. Bij de opwerping van de eerste gebastioneerde omwalling (16^{de} eeuw) blijft het projectgebied buiten de vesten. De middeleeuwse stadsgracht wordt verbreed. De huidige vorm van het 'Eiland' bevestigt de aanleg van een ravelijn ter hoogte van het projectgebied.

Naar verwachting kunnen we uitgaan van de aanwezigheid van archeologisch erfgoed uit de middeleeuwen (stadsgracht) en Vroegmoderne periode (16^{de} eeuwse en 17^{de} eeuwse) en uit de Moderne Periode (Hollandse versterking).

De kans op WOII sporen is klein zo blijkt na bevraging van het Centrum Historische & Archeologische Luchtfotografie (CHAL) (mondelinge informatie Birger Stichelbaut).

4. Synthese

Deze synthese brengt de resultaten uit het landschappelijke, archeologische en historisch-cartografisch assessment in confrontatie met de geplande werken. De beschikbare bronnen leveren voldoende informatie om de vooropgestelde onderzoeksvragen te beantwoorden:

- *Wat is op basis van de bestaande bronnen, het archeologisch potentieel van het projectgebied?*

Hoog.

Naar verwachting kunnen we uitgaan van de aanwezigheid van archeologisch erfgoed uit de middeleeuwen (stadsgracht) en Vroegmoderne periode (16^{de} eeuwse en 17^{de} eeuwse) en uit de Moderne Periode (Hollandse versterking). De kans op sporen uit WWI lijken klein. Gezien de aanwezigheid van een stadsgracht sinds de middeleeuwen lijkt ook de kans op de aanwezigheid van bewoningsporen uit de middeleeuwen of vroeger beperkt.

- *Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van één of meerdere archeologische sites binnen de grenzen van het projectgebied?*

Ja, een stadsgracht uit de middeleeuwen (13-15^{de} eeuw) later geïntegreerd in de gebastioneerde omwalling uit de middeleeuwen (stadsgracht) en Vroegmoderne periode (16^{de} eeuwse en 17^{de} eeuwse) en uit de Moderne Periode (Hollandse versterking). Een ravelijn aangelegd in de 17^{de} eeuw.

- *Wat is de bewaringstoestand van bodem en eventuele site(s) in het projectgebied?*

We mogen er van uitgaan dat binnen de contouren van het projectgebied er sprake is van verstoring door bouwactiviteit (oa. Bouw van huidige woning, brug, bruggenhoofd en verharding) tot op een zeker diepte. Ook de impact van een aantal historische evenementen is mogelijk groot (bouw en afbraak diverse versterkingen; WOI vernieling en opruiming).

- *Welke impact hebben de geplande werken op het eventuele archeologisch erfgoed?*

De geplande werken met impact op de bodem en eventueel archeologisch erfgoed zijn al bij al beperkt. De bestaande brug wordt afgebroken en vernieuwd. De impact hiervan op de bodem is nihil. Enige impact volgt uit de uitbraak van het bestaande bruggenhoofd en de aanleg van een nieuwe betonsokkel. Ook de impact hier is evenwel beperkt gezien de historische verstoring van de bodem door de aanleg van het bestaande bruggenhoofd. De bouw van de houten infozuil zorgt voor een beperkte lokale verstoring.

- *Biedt het projectgebied een potentieel op kennisvermeerdering?*

Nee. Het projectgebied heeft weliswaar een hoog archeologisch potentieel maar de impact van de werken op de bodem is eerder beperkt. De geplande werken zijn eerder lokaal en situeren zich grotendeels in reeds verstoorde zones. De kans op ruimtelijke inzichten is beperkt. Daarom wordt het potentieel op kennisvermeerdering als laag ingeschat.

- *Wat is het kader waarin dit kennispotentieel kan of moet geëxploiteerd worden?*

De archeologienota op basis van bureauonderzoek wordt beschouwd als volledig. De bestaande archeologische en historische bronnen leverden voldoende informatie om aan te tonen dat het potentieel tot kennisvermeerdering laag moet worden ingeschat. Bijkomend vooronderzoek met ingreep op de bodem of een opgraving is kosten baten niet aangewezen en er is dan ook geen noodzaak tot het opstellen van een kader ter exploitatie van het archeologisch potentieel.

Samenvatting

De bouwheer plant het slopen van de bestaande ijzeren brug van de Vesting naar het Eiland 2 8900 Ieper (horecazaak Pacific Eiland) en het plaatsen van een nieuwe brug, een nieuwe poort aan de zijde van het Eiland en een houten infozuil (met brievenbus en videofoon) aan de zijde van de Vesting. Het projectgebied omvat het perceel gekend bij het kadaster onder het nummer Ieper, 1ste Afdeling, Sectie I, nummer 632P&632V. De totale oppervlakte van de betrokken percelen betreft 49105.87 m² (>300 m²) waarvan meer dan 100 m² wordt geroerd door de geplande werken met ingreep op de bodem. Gezien het projectgebied zich situeert een vastgestelde archeologische zone is een archeologienota bij de omgevingsvergunning vereist.

Ter hoogte van het projectgebied bevond zich een stadsgracht behorende tot de 15de eeuwse omwalling maar mogelijk al aangelegd in functie van de 13de eeuwse omwalling. Bij de opwerping van de eerste gebastioneerde omwalling (16de eeuw) blijft het projectgebied buiten de vesten. De middeleeuwse stadsgracht wordt verbreed. De huidige vorm van het 'Eiland' bevestigt de aanleg van een ravelijn ter hoogte van het projectgebied. Naar verwachting kunnen we dan ook uitgaan van de aanwezigheid van archeologisch erfgoed uit de middeleeuwen (stadsgracht) en Vroegmoderne periode (16de eeuwse en 17de eeuwse) en uit de Moderne Periode (Hollandse versterking).

Het projectgebied heeft weliswaar een hoog archeologisch potentieel maar de impact van de werken op de bodem is eerder beperkt. De geplande werken zijn eerder lokaal en situeren zich grotendeels in reeds verstoorde zones. De kans op ruimtelijke inzichten is beperkt. Daarom wordt het potentieel op kennisvermeerdering als laag ingeschat. Bijkomend vooronderzoek met ingreep op de bodem of een opgraving is kosten baten niet aangewezen.

Bibliografie

Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Historische stadskern van Ieper [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140005> (Geraadpleegd op 28-01-2021)

Dewilde, M. & Wyffels, F. 2001: De XII Apostelen. Archeologisch noodonderzoek langs de Rijselweg te Ieper (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 24, 88.

Dewilde, M. & Wyffels, F. 2007: Ieper-Arsenaalstraat: een gemiste kans voor het Zaalhof (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 30, 60.

Matthijs 2000, Quartairgeologische Kaart van België, Vlaams Gewest, Verklarende tekst bij het Kaartblad (27-28-36) Proven-Ieper-Ploegsteert (1/50.000), in opdracht van Ministerie Vlaamse Gemeenschap, Departement EWBA Administratie Economie, Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie.

Jacobs P., De Ceukelaire M., Stevens E. & De Geyter G. 2001, Toelichting bij de geologische kaart van België. Vlaams gewest. Kaartblad 27-28-36. Proven-Ieper-Ploegsteert (Schaal 1: 50 000), in opdracht van Ministerie Vlaamse Gemeenschap, Departement EWBA Administratie Economie, Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie

Mus O. 1981: Opgraving van een middeleeuwse toren van de Ieperse vesting, in *Archaeologia Mediaevalis*, 6-7/03/1981, p.22-24.

Mus, O. 1998: L'évolution de la ville d'Ypres depuis l'origine jusqu'à 1400 In: Dewilde, M., Eryynck, A. & Wielemans, A. (eds.), *Ypres and the medieval cloth industry in Flanders*, 43-56.
Termote J. 1988, Ieper: onderzoek van de Leeuwentoren, *Westvlaamse Archaeologica*, 4, 1, p.32

Van Ranst E. & Sys C. 2000, Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart (Schaal 1:20 00), Gent.

Lijst van figuren

Figuur 1 het projectgebied op de GRB-basiskaart (boven); zelfde kaart maar ingezoomd op de zone van de werken; en ten op zichte van de relevante datalagen van de inventaris onroerend erfgoed (onder) (@ geopunt)	5
Figuur 2 bestaande toestand: zicht op de brug vanaf de vesten.....	9
Figuur 3 bestaande toestand: zicht op de brug vanaf de vesten.....	9
Figuur 4 bestaande toestand: zicht op de brug vanaf Eiland 2	10
Figuur 5 bestaande toestand : inplantingsplan.....	11
Figuur 6 nieuwe toestand: inplantingsplan	12
Figuur 7 bestaande toestand: snede	13
Figuur 8 Nieuwe toestand: snede	14
Figuur 10 reliëf en hydrografie in het projectgebied. Basislaag DTM-Vlaanderen (boven) en recente orthofoto (onder) (@Geopunt)	18
Figuur 11 Geologie en bodem ter hoogte van het projectgebied: de kwartaire geologische kaart (linksboven), de tertiair geologische kaart (rechtsboven), de bodemkaart (linksmidden), de potentiële erosiekaart (rechtsmidden) en de bodemgebruikskaart (onder) (@geopunt)	20
Figuur 12 opeenvolgende stadsomwallingen van Ieper en ontwikkelingskernen in de 13 ^{de} eeuw	22
Figuur 13 kaart van G. Braun & F. Hogenberg uit 1575 (@Cartesius)	23
Figuur 14 kaart van J. Blaeu uit 1649 (@Cartesius)	24
Figuur 16 anonieme militaire kaart uit 1715 (@Cartesius)	24
Figuur 17 anonieme militaire kaart uit 1830 (@Cartesius)	25
Figuur 18 overzicht van relevant historisch kaartmateriaal en orthofoto's beschikbaar op geopunt: Ferrariskaart (1777) (linkssboven), Vandermaelenkaart (1846-54) (rechtsboven), Atlas der Buurtwegen (1840) (linksmidden), Poppkadaster (1842) (rechtsmidden), orthofoto 1971 (linksonder) en orthofoto 1979-1990 (rechtsonder) (@geopunt)	26
Figuur 26 Archeologische waarnemingen en onderzoeken ter hoogte van het projectgebied volgens de Inventaris Onroerend Erfgoed (@inventaris.onroenderfgoed.be)	27